

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΟΥ ΙΛΙΟΥ

(Ubi Troia fuit...)

Βαγγέλης Πανταζής

Δρ Ιστορίας

ἔσσεται ἦμαρ, ὅτ' ἂν ποτ' ὁλόκη' Ἴλιος ἱρή
καὶ Πριάμος καὶ λαὸς εὐήμελος Πριάμου
Ἰλιάς, Δ 164=Z 448

Οἱ δὲ νῦν Ἴλιεῖς φιλοδοξοῦντες καὶ θέλοντες εἶναι ταύτην τὴν παλαιὰν παρεσχέχκατι λόγον τοῖς ἐκ τοῦ Ὀμήρου ποιήσεως τεκμαιρόμενοι. Οὐ γὰρ εἴκοεν αὕτη εἶναι ἡ καθ' Ὀμηρον. Στράβων 13.1.25

“Ὁ Σλήμαν (...) βρέθηκε τις Μυκήνες και την Τροία — αλλά ήταν πράγματι αυτές οι Μυκήνες και η Τροία που περιέγραψε ο Όμηρος στην αφήγησή του του Τροικίου πόλεμου.”
Kurt A. Raablaub, “Homer, the Trojan War, and History”, CW 91 (1998) 388

Από την εποχή που ο Σλήμαν έφερε στο φως τα πανάρχαια τείχη που σκέπαζε ο λόφος του Χισαρλίκ, εκείνοι που διατηρούν κάποιες αμφιβολίες για την ταυτότητα του αρχαίου αυτού πολισίματος με το ομηρικό Ἴλιον λιγοστεύουν ραγδαία¹.

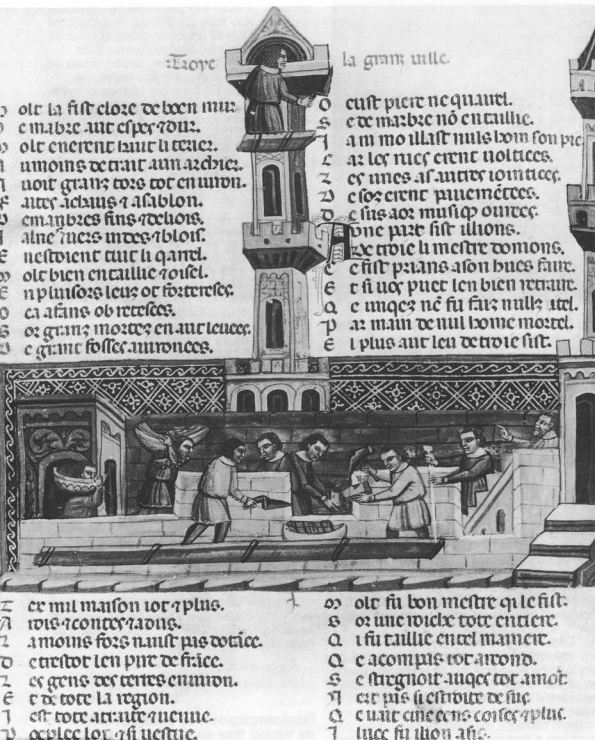
Σε όλη τη διάρκεια της ιστορικής αρχαιότητας, όμως, η θέση της ομηρικής Τροίας² ήταν αμφιλεγόμενη. Σχεδόν όλα τα ομηρικά τοπωνύμια της Τρωάδας — όπως άλλωστε και τα περισσότερα του ελλαδικού χώρου³ — ήταν αγνοούμενα, εντόνως αμφισβητούμενα και διεκδικούμενα. Δεν έχει κανείς παρά να διαβάσει τον Στράβωνα⁴ για να πεισθεί περί τούτου.

Βεβαίως, μπορεί κανείς να αντιπείνει ότι ο Στράβων ανήκε σε μια πολύ ύστερη εποχή και, επιπλέον, δεν ήταν άμεσος γνώστης της συγκεκριμένης περιοχής. Οι πηγές του όμως ήταν πολλές και παλαιές. Το σημαντικότερο, προέρχονταν κυρίως από δύο αρχαιότερους συγγραφείς που κατάνοταν από την περιοχή της Τρωάδας και τη γνώριζαν καλά, όπως εξίσου καλά γνώριζαν και τα ομηρικά έπη. Ήταν η Εστίαία από την (τρωαδική) Αλεξάνδρεια και ο Δημήτριος από τη Σκήψη. Ο δεύτερος μάλιστα, αξιοποιώντας όπως φαίνεται όχι μόνο τις γνώσεις που του πρόσφερε η άμεση εποπτεία αλλά και οτιδήποτε σχετικό είχαν διατυπώσει οι παλαιότεροι του, είχε συγγράψει τριάντα ολόκληρους τόμους για την ερμηνεία των περίπου εξήντα στίχων του ομηρικού *Καταλόγου των Τρώων* (Ιλιάς, Β 816-877). Οι κάτοικοι του «Νέου Ιλίου» ισχυρίζονταν ότι η πόλη τους, στη θέση του σημερινού Χισαρλίκ, ήταν το ίδιο το Ἴλιον του Πριάμου. Οι «ομηρικοί» τίτλοι τους όμως δεν έπεισαν τον Δημήτριο, την Εστίαία, τον Στράβωνα, και ασφαλώς πολλούς άλλους ακόμη.

Ανεξαρτήτως του ποιος απ' όλους — αν κάποιος — είχε δίκαιο, το σίγουρο είναι ότι το όνομα του Ιλίου, που είχε διατηρηθεί στα έπη, είχε σβήσει από τον τόπο που το έφερε κατά τους «ομηρικούς» χρόνους. Και ήταν φυσικό να χαθεί, όταν κατά την περίοδο των «σκοτεινών αιώνων» την περιοχή την είχαν σαρώσει διάφοροι μετακινούμενοι πληθυσμοί⁵. Οι «νέοι Ιλίες» δεν κληρονόμησαν αυτό το όνομα από τους προϊστορικούς προκατόχους της πόλης τους, που άλλωστε έμεινε σχεδόν ακατοίκητη για δύο περίπου αιώνες (950-750 π.Χ.)⁶. Το διεκ-

δίκησαν και το πήραν από τα ομηρικά έπη, όπως έκαναν πολλοί άλλοι κατά κόρον στους χρόνους τους.

Ούτε και στους νεότερους χρόνους όμως ήταν τόσο ξεκάθαρα τα πράγματα. Οι πρώτοι νεότεροι περιηγητές, εντυπωσιασμένοι από τα ρωμαϊκά υπολείμματα της Αλεξάνδρειας, που τα θεώρησαν πολύ αρχαιότερα, ταύτισαν το Ἴλιον με την Αλεξάνδρεια, που βρισκόταν αρκετά νοτιότερα του Ελληνιστίου, στα δυτικά παράλια της Τρωάδας (Αλεξάνδρεια η Τρώας). Αργότερα η Τροία «εντοπίστηκε» στους πρόποδες της

Ίδης, στο εντυπωσιακό ύψωμα του Μπαλί-Νταγ, που σηματοδείνει την είσοδο του Σκαμάνδρου στο τρωικό πεδίο⁶. Εκείνος που διαμόρφωσε την θεωρία αυτή ήταν ο Lechevalier⁷. Ο ίδιος ο Σλήμαν, ακολουθώντας την κυρίαρχη τότε άποψη, αναζήτησε αρχικά την ομηρική Τροία στο Μπαλί-Νταγ. Μόνον αφού απέτυχε να βρει οχυρό ανάλογο των «Μυκηνών», στράφηκε στο λόφο του Χισαρλίκ. Οι ανασκαφές του εδώ φάνηκε να δίνουν την οριστική απάντηση στο ερώτημα για τη θέση της ομηρικής Τροίας.

Εκείνο που κυρίως έπεισε ότι η έδρα του

Πριάμου βρισκόταν στο λόφο του Χισαρλίκ ήταν τα πανάρχαια επιβλητικά τείχη που έναβγηνκαν από τα σπλάχνα του. Η άκρη του νηματού όώμης που οδήγησε στην αποκάλυψη τους βρισκόταν πολύ μακριά, στην άλλη άκρη του Αιγαίου, στην καρδιά της Αργολίδας. Εκεί υψωνόταν το οχυρό που όλοι θεωρούσαν έδρα του Αγαμέμνονα⁸. Τα τείχη των «Μυκηνών» ήταν ακόμη ορατά έξω από την επιφάνεια του εδάφους, όπως τα είχε περιγράψει ο Πausanias, και ήταν γνωστά σε όλους τους αρχαιολογούντες περιηγητές του ελλαδικού χώρου αιώνες προτού τα αγγίξει η σκαπάνη

του Σλήμαν. Αυτά υπήρξαν το πρότυπο. Τέτοια τείχη όφειλε να έχει και η αντίπαλος πόλη της Τροίας⁹. Τέτοια αναζητούσαμε, τέτοια θα 'πρεπε να βρούμε, τέτοια περίπου τελικά βρήκαμε. Η ανεύρεσή τους χαιρετίστηκε ως η «τελική λύση» στο θέμα της τοποθεσίας του πρωικού Ιλίου.

Όταν η σκαπάνη έχει φέρει στο φως ένα τόσο παλαιό και τόσο λαμπρό «μυκηναϊκό» οχυρό, ποιος και γιατί θα τολμήσει να αμφισβητήσει την ταυτότητα του Χισαρίκι με το 'Ιλιον του Ομήρου¹⁰; Ο μυθικός θησαυρός που ανασύρθηκε από τα ριζά του, μόνο στον θρυλικό βασιλιά της Τροίας θα άξιζε να αποδοθεί — και αυτό έκανε αυθωρεί ο Σλήμαν, ονομάζοντας τον «θησαυρό του Πριάμου». Μια τόσο λαμπρή επιτυχία επισκιάζει κάθε αμφιβολία¹¹ και κάνει την οποιαδήποτε αμφισβήτηση να ηχεί μίζερη, μικροπρεπής και κακοπροαίρετη. Πόσο δικαιολογημένη όμως είναι μια τέτοια βεβαιότητα;

Ας αφήσουμε στην άκρη τον περίφημο «θησαυρό του Πριάμου», που σίγουρα δεν ήταν του Πριάμου¹² και πιθανόν να μην ήταν καν θησαυρός¹³. Ας περιοριστούμε στα τείχη.

Όταν ο Σλήμαν ανέσκαψε την Τροία II, που την ταύτισε με εκείνη του Πριάμου, βρήκε τα μεγαλειώδη τείχη που θα μπορούσε να συγκρίνει με εκείνα των «Μυκηνών», αν και στην πραγματικότητα ήταν πολύ παλαιότερα. Η έκταση όμως που αυτά περιέκλειαν δεν θα χωρούσε ούτε μικρό ποσοστό του αριθμού των Τρώων που αναφέρει ο ποιητής. Η διαπίστωση αυτή έκανε τον ανασκαφέα τους να αισθάνεται άβολα και να αναρωτιέται, αν τελικά ο ποιητής περιέγραφε σωστά την περιοχή της Τρωάδας¹⁴. Η ένσταση όμως αυτή ίσως να μην είναι και τόσο ισχυρή. Θα μπορούσε κάλλιστα να ισχυριστεί κανείς ότι ο αριθμός των πολεμιών ήταν ποικιτικά διογκωμένος, προκειμένου να τονισθεί το μέγεθος των συγκρούσεων. Αρκεί που η οχύρωση μοιάζει με εκείνη των «Μυκηνών».

Και όμως! Αυτά τα μνημειώδη τείχη, που πάνω τους στριβίσαμε την ταυτότητα του Ιλίου, ή αυτά της Τροίας VI ή VII, που προτάθηκαν αργότερα, παρά τον όγκο και την στερεωτότητά τους — ή, παραδόξως, ακριβώς χάρη σ' αυτά —, δεν

μπορούν εν τέλει από μόνα τους να σηκώσουν το βάρος που τους αποδόθηκε. Η βεβαιωτότητα μας στριβίχθηκε εξ αρχής σε σαθρά θεμέλια. Οι προδιαγραφές του αναζητούμενου Ιλίου — προδιαγραφές, με βάση τις οποίες τελικά το «βρήκαμε» — ήταν εκ προοιμίου εσφαλμένες.

Η πόλη του Πριάμου δεν είχε καμιά σχέση με κυκλώπειες οχυρώσεις και αντίστοιχα πολιςματα. Δεν είχε καμιά σχέση με την εποχή στην οποία αυτά αντιστοιχούν. Ήταν οικισμός κτηνοτρόφων των «σκοτεινών αιώνων». Η ομηρική κοινωνία δεν έχει καμιά σχέση με την πολυεπίπεδα ιεραρχημένη εξουσιαστική δομή που αναδύεται από τις πινακίδες της γραμμικής Β γραφής. Είναι μια κοινωνία απλή, που αποεί από την κτηνοτροφία, την αρπαγή κτηνών και προϊόντων¹⁵, και μόνον επικουρικά από την καλλιέργεια της γης. Η αρπαγή γυναικών εντάσσεται στο ίδιο πλέγμα τρόπου ζωής και αξιών¹⁶. Το status των «βασιλέων» είναι σχεδόν ανάλογο — ένας συνδυασμός — εκείνου των προεστών, τσελινγκών και οπληρχών των νεότερων χρόνων. Η γραφειοκρατία τους είναι άγνωστη και το εμπόριο απωθητικό. Ο πλούτος τους μετριέται σε κοπάδια μικρών και σε κεφάλια μεγάλων ζώων. Ειδικά οι Τρώες ασχολούνται σχεδόν αποκλειστικά με την εκτροφή αγελάδων και αλόγων. Τα ίδια τα παιδιά του Πριάμου, όπως και ο Αινείας που θα τον διαδεχτεί αλλά και ο μυθικός πρόγονός τους (π.χ., ο πατέρας του Αινεία, που ζευγάρισε με τη θεά Αφροδίτη στα βοσκοτόπια)¹⁷, έβρισκαν αγελάδες στις πλαγιές της Ίδης.

Αντίστοιχη με τον τρόπο της ζωής τους θα πρέπει να είναι και η οχύρωσή της πόλης τους. Αν και ο ποιητής δεν περιγράφει τα υλικά ή τον τρόπο κατασκευής των τειχών του Ιλίου, ίσως μπορούμε να τα συμπεράνουμε από τα πρότυπα στα οποία παραπέμπει. Τα τείχη των ομηρικών πόλεων δεν έχουν το πρότυπό τους σ' εκείνα των γνωστών μας «Μυκηνών». Το έχουν στις μάντρες των κτηνοτροφών, αποτελούν μεγεθυμένη και εξιδανικευτή εκείνων: είναι καμωμένα με πασσάλους, πέτρες και ξυλοδεσιές. Ακόμη και τα ιδανικά τείχη της ουτοπικής πόλης των Φαίakov — της οποίας οι κατασκευές ξεπερνούν σε λαμπρότητα, πολυτέλεια και πλούτο κάθε τι ανθρώπινως εφικτό¹⁸ — είναι:

... τείχεα μακρά,
ΰψηλά, σκολοπεσσιαν άρπρότα, θυξίμα ιδέσθαι.

(η 44-45)

Παρόμοιες τεχνολογίας (πάσσαλοι, ξυλοδεσιές και πέτρες) ήταν και τα τείχη που έφτιαξαν οι Αχαιοί για να προστατέψουν τα πλοία τους:

Ἦμος δ' οὐτ' ἄρ' πω τῶς, ἐπὶ δ' ἀμυλίκῃ νύξ,
τῆμος ἄρ' ἀμεί πυρὴν κρείττεν ἔγχετο λαός, Ἀχαιῶν.
τιμὸν δ' ἄρ' αὐτὴν ἑνα ποῖον ἐξαγαχόντες
ἄκρτον ἐκ πεδίου, ποτὶ δ' αὐτὸν τείχεος ἔδεξαν
πύργους θ' ὕψηλους, εἰλαρ νηῶν τε καὶ αὐτῶν.
ἐν δ' αὐτοῖσι πύλας ἐνεπέσιον ἐν ἀρχαῖαις,
ὅρα δὲ αὐτῶν ἱππηνελαστὴν ὁδὸς εἶναι.
ἐκτοσθεν δὲ βάλλειν ἐπ' αὐτῷ τάκρον ὄνυσαν
εὐρεῖαν μεγάλην, ἐν δὲ σκολοπας κατέπτεζαν.

(H 433-441)

Οι θεοί παρακολουθούν με θαυμασμό τις εργασίες κατασκευής τους:

*Ὡς οἱ μὲν πονέοντο καὶρ' κομίζοντες Ἀχαιοί·
οἱ δὲ θεοὶ πάρ' Ἰλίου καθήμενοι ἀστεροπητῇ
θεύοντο μέγα ἔργον Ἀχαιοῖν χαλκοχιτώνων.*

(H 442-444)

Θα ισχυριστεί κανείς πως αυτό το «προσωρινό» οχύρωμα δεν είναι συγκρίσιμο με εκείνο της Τροίας. Ο ποιητής όμως με το στόμα του Ποσειδώνα μάς δηλώνει καθαρά πως πρόκειται για έργο τόσο σπουδαίο, ώστε αν οι θεοί τ' αφήσουν στη θέση του, θα ξεπεράσει σε δόξα ακόμη και δικές τους ανάλογες αμυντικές κατασκευές, και συγκεκριμένα τα ίδια τα τείχη της Τροίας, που κατασκεύασαν αυτός και ο Απόλλωνας μεταμφιεσμένοι σε απλούς τεχνίτες:

*... τοῦ δ' ἦτοι κλέος ἔσται ὅσον τ' ἐπικίδνεται ἦώς·
τοῦ δ' ἐπικύρουνται τό ἐγὼ καὶ Φῶβος Ἀπόλλων
ἥρην λαομέδοντι πολίσταχεν ἀλλήλαντε.*

(H 451-453)¹⁹

Παρά τις κομπορρημοσύνες του, μόνο με τη βοήθεια των θεών μπορεί να εκπορθήσει τα τείχη των Αχαιών ο Έκτορας²⁰. Και για το οριστικό ξεθεμελιωμά τους, μετά τον απόπλου των Αχαιών, ο Απόλλωνας χρειάστηκε να στρέψει επάνω τους επί μία ολοκληρω μέρα ακατάσχετη νεροποντή τις κοίτες οκτώ ποταμών, ενώ ο ίδιος ο Ποσειδώνας με την τριαντά του πρωτοστατούσε στο ξεριζώμα των θεμελιών²¹.

Ανάλογες κατασκευές, λοιπόν, πρέπει να

ήταν και τα τείχη της Τροίας. Δεν είναι μόνον οι θεοί που κάνουν τη σύγκριση. Αντιπαράβλλοντας τις περιγραφές των δύο οχυρώσεων, δεν εντοπίζει κανείς κάποια ουσιαστική διαφορά στον τύπο της κατασκευής τους. Τα επίθετα που χρησιμοποιεί ο ποιητής είναι και για τις δύο περιπτώσεις ίδια. Στην *Τειχομαχία* το τείχος των Αχαιών χαρακτηρίζεται κατ' επανάληψη μεγάλο και δυνατό²². Οι πύργοι του είναι υψηλοί²³ και καλοχτισμένοι²⁴. Είναι μάλιστα τόσο καλά κατασκευασμένο, ώστε οι Αχαιοί να το θεωρούν «άρρηκτο»²⁵. Αντίστοιχα, η Τροία χαρακτηρίζεται πολύ «καλοχτισμένη»²⁶, «καλοτειχισμένη»²⁷, «καλοπυργωμένη»²⁸ και «υψηλός»²⁹, ενώ τα τείχη της είναι υψηλά³⁰, μακρά³¹ και απότομα³². Τα μόνα επίθετα που απονέμονται αποκλειστικά στους πύργους της Τροίας είναι «θεῖος»³³ και «θεοδότης»³⁴, οι χαρακτηρισμοί όμως αυτοί δεν έχουν να κάνουν με κάποια διαφορά κατασκευής αλλά με την ταυτότητα του κατασκευαστή, ενός θεού μεταμφιεσμένου σε έναν απλό μισθωτό χτίστη, ταγμένος στην υπηρεσία ενός θνητού άρχοντα, όπως υπενθυμίζει ο Ποσειδώνας στον Απόλλωνα, που στο ίδιο διάστημα υπηρετούσε τον λαομέδοντα ως βουκόλος του στις πλαγίες της Ίδης:

*... οὐδὲ νῦν τῶν περ
μῆνιαι ὅσα δὴ πάθηνεν κακὰ Τῶν ἀμεί
μοινοι νόῳ θεῶν, ὅτ' ἀγγίγοι Λαομέδοντι
πάρ' Διὸς ἔλθόντες θετεύσαντες εἰς ἐναυτῶν
μισθὸν ἐπὶ ῥήτῳ ὃ δὲ στραχίον ἐπέτελλεν.
ἦτοι ἐγὼ Τρώεσσι πόλιν περὶ τείχος ἔδεκα
εὐρύ τε καὶ μάλα καλὴν, ἣν ἄρρηκτος πόλις εἴη·*

Αναπαράσταση του τείχους των Αχαιών κατά τον C. Schuchhardt ("Die Befestigung des archaischen Schiffslogers vor Troja", Bremen 1928), μία ακόμη «αποδείξη» κατ' αὐτόν, της συγγένειας Αχαιῶν καὶ Γερμανῶν!

Φοῖβε, σὺ δ' εὐλπίδας ἔδικας βούε δουκίλεσσας
Τόρῃ ἐν κρηναίῃ πολυμήχου ὑλέρσσης.

(Φ 441-449)

Ο κατασκευαστής θεός ενεργεί ως απλός άνθρωπος, καταδικασμένος από τον Δία για άγνωστο σε μας λόγο να μην μπορεί να υπερβεί την ανθρώπινη φύση, όπως αποδεικνύεται στη συνέχεια:

ἀλλ' ὅτε δὴ μύθητο τέλος πολυμήθεος ὄρει
ἐξέρρον, τότε νοῖ δὴταιτο μύθῳ ἅπαντα
Λαομέδων ἐκπατήρ, ἀπειλήσας δ' ἀπέπειμα.
σὺν μὲν δ' ὃ γ' ἤπειλκας πόδας καὶ χεῖρας ὑπερβῆ
δῆσεν, καὶ περὶ ἄνθρωπον ἐπὶ τριδασπῶν
σπεύτο δ' ὃ γ' ἄμροτέρων ἀπολεβόμεν ὄκτα χαλκῷ.
νοῖ δ' ὃ γ' ἄμροτέρων χίμεν κεκοτῆρτι βίμῳ
μύθῳ χροόμεν, τὸν ὑπὸ στας οἶα ἐπέσσε.

(Φ 450-457)

Παρά τοι καμωμένα από θεό, λοιπόν, τα τεῖχη του Ιλίου ήταν φτιαγμένα στα μέτρα των κτηνοτρόφων αρχόντων της εποχής. Και παρά την ρητή πρόθεση του κατασκευαστή τους, δεν πρόκειται για τεῖχη «άρρηκτα», αφού ο Πάτροκλος, αν τον άφηναν οι θεοί, θα μπορούσε να τα πατήσει μόνος τους³⁵.

Τα τεῖχη της ομηρικής Τροίας, επομένως, θα πρέπει να ήταν καμωμένα με την ίδια τεχνική που ήταν καμωμένα και αυτά των Αχαιών (πάσσαλοι, πέτρες και ξυλοδεσιές), ἔστω κι αν ήταν μεγαλύτερα και στερεότερα από ταῖνα, και πιθανότατα δεν είχαν τάφρο γύρω τους — κάτι τέτοιο θα το ανέφερε ο ποιητής. Όσον αφορά τα τεῖχη των Μυκηνών, από τα οποία αντλήσαμε την παράσταση του αναγυζομένου Ιλίου, θα πρέπει να θυμίσουμε πως ο ποιητής δεν τα αναφέρει ποτέ³⁶. Το αεθριολόγιο μας κριτήριο ήταν εσφαλμένο σε καθε περίπτωση παραπληκτικό.

Οι ανασκαφές της ομάδας Korfmann, πάντως, επέτρεψαν ένα θεαματικό «λίφτινγκ» του Χισσαρλί. Γύρω από την κάτω πόλη βρέθηκαν ίχνη τειχών ικανά να προστατεύσουν, μαζί με την ακρόπολη, μέχρι και 6.000 κατοίκους. Τα τεῖχη αυτά φαίνεται να συμφωνούν περισσότερο με τις ομηρικές περιγραφές του τεῖχους των Αχαιών. Θα πρέπει όμως να θυμίσουμε πως τα συγκεκριμένα ευρήματα δεν διαδραμάτισαν κανένα ρόλο στην ταύτιση Ιλίου και Χισσαρλί, πως την ομηρική Τροία την αναζητήσαμε και την «βρήκαμε» με εντελώς διαφορετικά κριτήρια. Αν τα εξαιρετικά αναγυζούμενα τεῖχη είχαν τα χαρακτηριστικά που τους αποδίδει ο ποιητής, τον τίτλο του Ιλίου θα μπορούσε ἴσως να τον διεκδικήσει με μεγαλύτερη επιτυχία κάποια άλλη τοποθεσία της Τρωάδας, όπως, π.χ., οι υπώρειες του Μπαλι-Νταγ, που αποκλειστικά ακριβώς γιατί δεν διέθεταν τα απαραίτητα «μυκηναϊκά» τεῖχη.

Θα πρέπει όμως με λύπη να προειδοποιήσουμε πως αν τα τεῖχη του ομηρικού Ιλίου είχαν τη δομή που περιγράφουμε, δύσκολα θα άφησαν επιφανειακά ίχνη. Ο εντοπισμός και η ανανγώριση τους είναι πολύ δυσκολότερος από τον εντοπισμό και την ανανγώριση κυκλώμενων κατασκευών, ενώ η αναγώριση τους είναι λιγότερο συναρπαστική.

Για τους λόγους αυτούς είμαι βέβαιος πως κανείς μας δεν θα εγκαταλείψει πρόθυμα το αί-

σθημα βεβαιότητας που μας παρέχουν τα επιβλητικά τεῖχη του Χισσαρλί για το χατίρι μιας ογκώδους, ἔστω, κατασκευής τύπου μάνδρας, της οποίας μόνο φτωχά παραγράμματα ἴσως σώζονται ακόμη. Και αυτό δεν ἔχει να κάνει με κανένα λογικό επιχείρημα. Το ζήτημα είναι περισσότερο ψυχολογικό. Μια τόσο εκτυφλωτική λαμπρή ποίηση σαν την ομηρική δεν μπορεί παρά να αναφέρεται σε έναν εξίσου μεγαλειώδη πολιτισμό — αυτός είναι ένας συλλογισμός που ολοι υποσυνείδητα κάνουμε, αν και κανείς δεν τον διατυπώνει ρητά, ἴσως γιατί τον θεωρεί αυτονόητο. Και κανείς δεν διανοείται να τον αμφισβητήσει. Εντούτοις, δεν είναι απαραίτητο η μνημειώδης ποίηση να αντιστοιχεί σε μια εξίσου μνημειώδη κοινωνική οργάνωση. Δεν είναι απαραίτητο το μεγαλειώδες Ιλίου να αντιστοιχεί σ' εκείνο της Ιλιάδας. Ένας τόπος μπορεί να γίνει θρυλικός χωρίς — από οικιστική άποψη — να είναι σημαντικό. Θρυλικό, π.χ., ἔγινε το Δερβενάκι με τον αποδεκτισμό της στρατιπς του Δρόμαλη. Το περιστατικό αυτό ἔδωσε σε μια ασημαντή τοποθεσία μια μυθική διάσταση μέσα στο δημόσιο μας τραγούδι. Ο θρύλος του Μεσολογγίου είναι δυσανάλογα λαμπρότερος από την οχύρωσή του. Κάτι παρόμοιο φαίνεται πως συνέβη και στην περίπτωση του ρωμικού Ιλίου.

Τα επιβλητικά τεῖχη του Χισσαρλί, λοιπόν, κάθε άλλο παρά αποτελούν απόδειξη της ταυτότητας του με το ομηρικό Ιλιον³⁷. Μήπως όμως την ταυτότητα αυτή την εγγυάται το γεωγραφικό σκηνικό ή οι ομηρικές περιγραφές του; Αυτό το ερώτημα θα μας απασχολήσει μιαν άλλη φορά.

Σημειώσεις

1. «Die Frage lautele infolgedessen nicht mehr 'Gab es Troia?' bzw. 'Wo lag Troia?', sondern 'Gab es den (in der lias vorausgesetzten) Trojanischen Krieg?'» [=Το ερώτημα, που λοιπόν δεν ήταν 'Υπήρχε η Τροία;' ή 'Πού βρισκόταν η Τροία;' αλλά 'Έγινε ο Τρωικός πόλεμος (ο οποίος στην Ιλιάδα θεωρείται δεδομένος)';] γρήγορα χαρακτηριστικό ο J. Latacz, «Troia und Homer — Neue Erkenntnisse und Hypothesen», Troia — Mythen und Archäologie, hrsg. H. D. Gatter 1997. 4. O Sturt W. Manning («Archaeology and the World of Homer: Introduction to a Past and Present Discipline», στο Homer. Readings and Images, ed. C. Emlin-Jones, L. Hardwick, J. P. Kurke, London 1992, σσ. 116-142) αρχικά στον ελάχιστο ελλείποντος που τοιχών να διατυπώσουν πρτά κάποιες επιφυλάξεις: «the identification of a particular anonymous site like Hisarlik as Troy remains a question for the philologists and historical geographers. None the less, in the absence of other candidates after many years of research, it is a reasonable working hypothesis that Hisarlik is Troy» (σ. 130). Η ταύτιση μιας συγκεκριμένης ανώκετης θέσης, όπως το Χισσαρλί, με την Τροία παραμένει υπό αμφισβήτηση για τους φιλόλογους και τους ιστορικούς γεωγράφους. Παρ' όλα αυτά, ελλείψει άλλων υποστηρίξιμων τοποθεσιών, μετά από τόσα χρόνια έρευνας, είναι λογικό να χρησιμοποιείται ως υπόθεση εργασίας ότι το Χισσαρλί είναι η Τροία. Κάποιος σκεπτικιστής στην ταύτιση Χισσαρλί και Τροίας θεωρείται δικαιολογημένος από τον J. Lesley Fitton (The Discovery of the Greek Bronze Age, εκδ. Bpct. Μουσείου, 1995, σ. 204). Πιο τοιχόρνο ο J. Leuillain (Étude sur la localisation de l'Iion d'après L. liade d'Homer, Paris 1962), αναζητά το Ιλιον του Ομήρου στο Καρδ-Τεσέ, ανατολικά του Χισσαρλί, ενώ ο S. Pflieger (Zweite Troia-Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, 1985, σσ. 357-438) επανέρχεται στο Μπαλι-Νταγ.
2. Χρησιμοποιούμε το ονόματι Ιλιον και Τροία ως συνώνυμα, αν και κάποιες αναφορές στον Όμηρο δείχνουν ότι Τροία αναφερόταν αρχικά ή κυριότερη περιοχή Ιλίου ή Πύλου. Ηδη όμως στην εποχή της σύνθεσής τους είναι οι δύο όροι αρχίζουν να συγχέονται.
3. Παντοζής, Β., Ομηρική Γεωγραφία και Ομηρική Εποχή I. Ο Εσσημολογισμός της Αρχαίας Ελλάδας και το Πρόβλημα των Μυκηνών, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1996.
4. Σπύριδων Γεωργιάδης 13, σ. 1-53.
5. H Brigitte Mannesberger («Die neuen Ausgrabungen in Troia und ihr Einfluss auf die Homerforschung», Ομηρικά, Ιδρυ 1999, σσ. 187-199) απηχώντας τις απόψεις της ανασκαφικής ομάδας Korfmann, παρ' ότι επικρατεί να αποδίδεται ότι η κατοίκηση του Χισσαρλί ήταν συνεχής, ότι δεν υπήρχε γι' αυτό «οριστική άωκη», και συνεπώς διατηρήτο το προϊστορικό όνομα του Ιλίου, αναγράφει να παραδέχεται (σ. 193): «Zwar scheint noch immer eine Lücke zwischen 950 und 750 zu klaffen, denn noch sind keine Hausfundamente ergaben worden, die eindeutig

